

УДК 321.01

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ СУСПІЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНСЬКОЇ СОБОРНОСТІ

Ю. Г. Кальниш,

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту, Національна академія державного управління при Президентові України

Мета дослідження, результати якого викладено в цій статті, полягала в тому, щоб теоретично обґрунтувати гіпотезу про можливість і доцільність використання соціально-філософської теорії солідаризму в процесі політичного вдосконалення сучасної доктрини української соборності. Дослідження підтвердило цю гіпотезу і виявило, що соціально-філософський зміст сучасної ідеології солідаризму і доктрини української соборності має певні точки біфуркації, які можуть бути успішно використані в процесі формування модерної української національної ідеї. Однак, попри значну теоретичну розробленість, вітчизняна доктрина соборності досі не набула чітких ідеологічних рис. Перспективним напрямом розвитку цієї доктрини може стати більш детальне розроблення змістової частини феномену прагматичної солідарності, яка робить акцент не стільки на духовно-ціннісних, скільки на суто матеріальних аспектах соціального партнерства й національної самоідентифікації.

Ключові слова: солідарність, солідаризм, соборність, нація, національна самоідентифікація.

Yu. G. Kalnish,

Doctor of Public Administration, Professor, chair-professor of political management and parliamentary, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

THE DEVELOPMENT OF THE THEORY OF SOCIAL SOLIDARITY IN THE CONTEMPORARY POLITICAL DOCTRINE OF UKRAINIAN NATIONAL UNITY

Research objective, the results of which are presented in this article, is to theoretically substantiate the hypothesis on the possibility and viability of applying social and philosophical theory of solidarism in the process of political development of contemporary doctrine of Ukrainian National Unity. The research confirmed this hypothesis and showed that social and philosophical sense of the contemporary ideology of solidarism and of the doctrine of Ukrainian National Unity has some bifurcation points that can be successfully used in the process of formation of modern Ukrainian national idea. However, despite the substantial theoretical development, patriotic doctrine of National Unity still has not obtained clear ideological features. The perspective direction of the development of this doctrine can be a more detailed elaboration of the content-related component of the phenomenon of pragmatic solidarity, which focuses not so much on the spiritual and axiological values as on strictly material aspects of social partnership and national identity.

Key words: solidarity, solidarism, national unity, nation, national identity.

Ю. Г. Кальныш,

доктор наук государственного управления, профессор, профессор кафедры парламентаризма и политического менеджмента, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины

РАЗВИТИЕ ТЕОРИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ СОЛИДАРНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДОКТРИНЕ УКРАИНСКОЙ СОБОРНОСТИ

Цель исследования, результаты которого изложены в данной статье, заключалась в том, чтобы теоретически обосновать гипотезу о возможности и целесообразности использования социально-философской теории солидаризма в процессе политического усовершенствования современной доктрины украинской соборности. Исследование подтвердило эту гипотезу и показало, что социально-философское содержание современной идеологии солидаризма и доктрины украинской соборности имеют определенные точки бифуркации, которые могут быть успешно использованы в процессе формирования современной украинской национальной идеи. Однако, несмотря на значительную теоретическую разработанность, отечественная доктрина соборности до сих пор не приобрела четких идеологических черт. Перспективным направлением развития этой доктрины может стать более детальная разработка содержательной части феномена прагматической солидарности, которая делает акцент не столько на духовно-ценностных, сколько на сугубо материальных аспектах социального партнерства и национальной самоидентификации.

Ключевые слова: солидарность, солидаризм, соборность, нация, национальная самоидентификация.

© Кальниш Ю. Г., 2016

Ми вистояли й зберегли країну. Стали не лише старшими, але й мудрішими та сильнішими... А головне – ще більш єдиними як народ, Український народ. І як ніколи сильно відчуваємо плече один одного, биття сердець і навіть хід думок.

П.О.Порошенко [1]

Постановка проблеми. Проблема соціально-філософської рефлексії феномену людської солідарності завжди залишатиметься актуальною хоча би з огляду на той факт, що людина – істота соціальна. Отже, солідарність притаманна людській істоті фізіологічно. Своєю назвою цей феномен завдячує латинському слову “solidus” (міцний), а назва соціально-філософського вчення, яке досліджує феномен солідарності та обґрунтовує відповідну доктрину – солідаризм, походить вже від французького слова “solidaire” (спільний). Утім, останнє явно має латинський корінь (solid) і походження. Таким чином, навіть побіжний лінгво-семантичний аналіз відкриває первинний зміст поняття “солідарність” – *стійка спільність людей*.

Виникнення наукової категорії “солідарність” зазвичай пов’язують з працями Огюста Конта та Еміля Дюркгейма, які розглядали феномен суспільної солідарності як наслідок зростання функціональної спеціалізації, що зумовлювало перехід від “механічної” (люди роблять щось спільно виходячи зі спільних інтересів) до “органічної” (люди роблять щось, аби забезпечити спільний процес) солідарності [2; 3]. Іншої думки дотримувалися Карл Маркс і Фрідріх Енгельс, стверджуючи, що солідарність за капіталістичного ладу є не що інше, як вираз іманентного прагнення пануючого класу представити свій інтерес як спільний для всіх членів соціуму [4]. У роботах Макса Вебера проблематика солідарності розглядається крізь призму соціальної дії [5]. Утім, ближче за всіх до органічного розуміння суті феномену людської солідарності підійшов Анрі Бергсон, стверджуючи, що сама біологічна природа людини спрямована на зміцнення соціальної згуртованості [6]. Але, на думку Джефрі Александера, підставами солідарності в сучасному суспільстві є насамперед *усвідомлені рефлексивні прагнення* людей до найбільш справедливого суспільства [7].

Варто також погодитися з думкою, що солідарність сьогодні має більш рефлексивний характер, передбачаючи активну роль індивіда в її формуванні та пов’язується, передусім, з проблемою благоустрою суспільства через розвиток його громадських інституцій [8]. Утім, консолідація суспільства й надалі лишається одним із пріори-

тетів державної політики. Для такої солідаризації влада активно використовує певні технології та механізми формування суспільної свідомості. Тому проблема взаємодії держави й індивіда в процесі формування суспільної солідарності завжди є актуальною. Тим більше актуальною ця проблема стає в сучасній Україні, коли за умов економічної стагнації, глибокої і тривалої суспільно-політичної кризи та зовнішньої агресії з боку Російської Федерації більш реальною стає загроза державному суверенітету й територіальній цілісності України, в основу яких покладено доктрину вітчизняної соборності.

Соборність, як суспільно-політичний феномен, у руській і українській соціально-філософській та політичній думці розуміється по-різному.

Соборність – поняття, введене (стосовно Православної церкви) російським філософом А.С.Хомяковим [9] та розвинене в XIX ст. слов’янофілами, виведене спочатку з принципу кафолічності церкви. Згодом це поняття стало трактуватися значно ширше, охоплюючи весь уклад життя, комплекс морально-етичних норм усередині спільноти. Ці норми беззастережно засуджують індивідуалізм, прагнення окремої людини протиставити себе спільності “одновірців”. Соборність відкидає таке поняття, як “особисте щастя”, стверджуючи, що “бути щасливим на самоті неможливо” [10]. Доктрина “всеправославної соборності” добре працювала як ідеологічне підґрунтя експансіоністської політики Російської Імперії. У сучасній Російській Федерації, вдало трансформована в ідею “русского мира”, вона так само успішно працює для тих самих потреб.

Натомість, як зазначає, спираючись на різноманітні джерела, С.С.Возняк, “українська соборність” – це духовно-культурна єдність українського народу, об’єднаність, цілісність та неподільність українських етнічних територій, яка вочевидь не зводиться лише до територіальної спільності. Територіальна соборність має доповнюватися духовною, спільними інтересами, переживаннями, реакціями на потреби часу. У такому контексті вона є складником національної ідеї, у зміст якої органічно вплетені національна солідарність, загальноукраїнський патріотизм, усвідомлення єдності народу [11, с. 43].

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин. За роки незалежності України вітчизняна наука напрацювала чимало вкрай цінного матеріалу щодо розвитку теорії української соборності [12]. Наприклад, певним чином, спираючись на праці наукових попередників, сучасне бачення місця та ролі суспільної солідарності у вітчизняній теорії соборності розглядає Ю.Ю.Калиновський [13]. Проте вітчизняній соціально-філософській і політичній думці так і не вдалося органічно вплести теорію солідаризму в сучасну доктрину української соборності.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування гіпотези про можливість і доцільність використання соціально-філософської теорії солідаризму в процесі політичного вдосконалення сучасної доктрини української соборності.

Виклад основного матеріалу. На думку Ю.Ю.Калиновського, філософія соборності являє собою різновид національно-культурного солідаризму, який передбачає поєднання колективних (нації) та індивідуальних інтересів (особистості) у процесі розбудови Української держави [13, с. 355]. Отже, доцільно розібратися, які саме інтереси переслідує українська нація і чи відрізняються інтереси нації та інтереси держави, а також – які індивідуальні інтереси громадян України спонукають їх до солідарності, у тому числі до солідарності національної.

У науковій літературі [14] зазначається, що головним колективним інтересом кожної нації є збереження національної ідентичності. Інші інтереси нації (національні інтереси) виступають скоріше як засоби збереження цієї ідентичності, а не як мета. Соціальна сутність інтересів нації визначається їх роллю в стимуляції активності та мобілізації національної спільноти. Зміст національних інтересів визначається об'єктивними обставинами: *становищем нації в системі міжнародних відносин; існуючою формою державності; станом основних сфер життєдіяльності нації.*

У системі міжнародних відносин геополітичного регіону українська нація тривалий час перебувала й досі залишається під впливом двох потужних наднаціональних спільнот: європейської і євразійської. Попри те, що модерна українська нація майже одноставно ідентифікує себе як європейська, вона досі зберігає євразійську ментальність. Мабуть, у цьому ще тривалий час і буде виявлятися українська національна ідентичність. Та, цілком природно, українська нація буде прагнути розширювати свої відносини з тими іншими націями, які най-

меншою мірою будуть на цю ідентичність зазіхати. Таким чином, якщо базовим критерієм міжнародної солідарності в геополітичному і світовому просторі вважати *повагу до національної ідентичності*, то відносно України цей критерій виражається у ставленні інших націй до її національного суверенітету й соборності. Навзаєм, інтереси націй, які складають сучасну європейську спільноту, що спонукають їх до виявлення солідарності з українською нацією, полягають в їх прагненні якомога більш ефективно залучити ресурси української нації для збереження та зміцнення своєї наднаціональної (європейської) ідентичності.

Виразником й захисником національних інтересів *об'єктивно* має виступати держава, тому кожна нація, якій вдалося стати політичною, тобто створити власну державу, зацікавлена в збереженні цієї держави. З огляду на політичні події останніх двох років, українська нація продемонструвала потужну спроможність і непохитне прагнення зберегти свою державність. Натомість, активність держави, партій, соціальних груп, ідеологів нації виступають *суб'єктивною* основою формування того чи іншого розуміння національних інтересів. За роки незалежності Українська держава під впливом політичної кон'юнктури неодноразово змінювала своє бачення національних інтересів. В одних випадках у цьому вбачалася “зрада”, в інших “порятунок” національних інтересів. Тоді, цілком вірогідно, критерієм ефективності діяльності держави як виразника національних інтересів виступає *солідарність нації і держави* в процесі формування державної політики. При цьому важливо брати до уваги, що інтереси нації завжди вищі за інтереси держави. Якщо нація (у даному разі – народ у своїй більшості) висуває ту чи іншу вимогу до держави, обов'язок держави – цю вимогу задовольнити. На сьогодні цих національних вимог фактично три: *безпека, добробут і європейська інтеграція.* Кожній із цих консолідованих (солідарних) національних вимог відповідає зміст доктрини соборності України:

- разом легше захищати свою безпеку;
- разом ефективніше розвивати свій добробут;
- тільки спільними зусиллями і разом можна повноцінно увійти до європейської спільноти.

Отже, доктрина соборності стає для України основою національної ідеї. Але чого варта національна ідея, не підкріплена індивідуальними інтересами громадян, які вочевидь залежать від стану основних сфер життєдіяльності нації?

Вітчизняна дослідниця М.І.Клименко пропонує такі критерії оцінювання рівня суспільної солідарності [15]:

1. Інтернаціоналізація індивідом певної системи цінностей та норм, які виступають регулятором життєдіяльності людини в соціумі.

2. Сукупність психологічних показників, зокрема рівня довіри, співчуття, доброзичливого ставлення, зацікавленості, турботи.

3. Безконфліктність соціуму.

4. Соціальна ідентифікація.

Однак зауважимо: така система показників для нації, переважна частина якої виживає на межі зружіння, видається аж надто ідеалістичною.

У разі, коли національна ідея сформульована дуже абстрактно і не задовольняє повсякденні життєві потреби громадян, базовою опорою соціальної солідарності стає *соціальне партнерство*, яке спирається на *повсякденні спільні цілі*. У природі людини закладено так, що вона завжди буде прагнути отримати для себе більше, ніж витратила. Тобто, формуючи власне уявлення про партнерство з іншими, кожен індивід відповідає сам собі на три запитання: “Що я можу зробити для себе сам? Що я сам можу зробити для інших, не зашкодивши власним інтересам? Що я можу зробити для себе спільно з іншими?”. Рациональна відповідь на останнє запитання приводить індивіда до евристичного висновку, що спільними зусиллями можна зробити в сукупності більше, ніж кожен зробить окремо. У цьому ефекті виявляється феномен *суспільної синергії*, який, власне, і покладений в основу *раціонального солідаризму*.

Беручи до уваги ієрархію потреб індивіда (“піраміда Маслоу” [16]), в основі ми бачимо потреби фізіологічні, які можна узагальнити поняттям “добробут”. Досягнувши певної задовільної межі фізіологічних потреб, індивід прагне цей стан зберегти і захистити – актуалізується поняття “безпека”. Для спільного задоволення первинного рівня потреб індивіди вступають у партнерські відносини, які можна узагальнити поняттям “*прагматична солідарність*”. Рівень прагматичної солідарності вимірюється зовсім іншими критеріями, а саме:

1) міра задоволення мінімальних потреб у збереженні та відтворенні індивіда (харчування, одяг, житло, народжуваність, утримання непрацездатних);

2) відчуття безпеки (безпека життя і здоров’я, соціальна та правова захищеність).

На відміну від запропонованих М.І.Клименко, перший критерій добре вимірюється й оцінюється об’єктивними цифровими показниками, дру-

гий – також може бути досить об’єктивно оцінений соціологічними даними.

Гіпотетично можемо припустити: якщо показники за цими критеріями будуть зростати, то будуть зростати і показники за критеріями М.І.Клименко. Якщо ж показники критеріїв прагматичної солідарності будуть зменшуватися, то скоріше за все це призведе до руйнації зв’язків соціальної солідарності й соціального партнерства.

Така руйнація на якийсь час певним чином ще може бути загальмована за рахунок підтримання більш високого (з огляду на піраміду потреб) рівня раціональної солідарності, який можна охарактеризувати поняттям “*аксіогенна солідарність*” (грец. *axia* – цінність, *genesis* – походження) – згуртування індивідів навколо спільних духовних цінностей (мова, культура, патріотизм тощо). Але, як видно із попереднього, національна ідеологія, побудована лише навколо духовних цінностей, приречена на поразку.

Отже, забезпечити зростання аксіогенної солідарності нація може лише за умов, коли належним чином працюють механізми солідарності прагматичної. Тоді, дійсно, актуальними стають критерії соціальної солідарності за М.І.Клименко.

Утім, слід зазначити, що короткочасний “сплеск” аксіогенної солідарності цілком можливий, коли нація опиняється в екстремальних умовах. Цей парадокс можна пояснити колективно-інстинктивним прагненням нації до самозбереження.

Особливим феноменом суспільної солідарності виступає “*віктимна солідарність*” (лат. *victima* – жертва). Її важко назвати раціональною, оскільки, виявляючи таку солідарність, індивід явно шкодить своїм власним інтересам заради захисту, збереження інтересів спільних. Віктимна солідарність може виявлятися як у конструктивній (волонтерство), так і в деструктивній (протестне голодування чи навіть самогубство, акції громадського спротиву тощо). Досвід переконує, що в стабільних суспільствах аксіогенна солідарність наростає поступово, а прояви віктимної солідарності спостерігаються переважно у сфері релігії, благодійності та милосердя. Якщо ж, на тлі сплеску аксіогенної солідарності, наростає і хвиля віктимної солідарності – це явна ознака того, що конструктивні механізми аксіогенної солідарності задіяні повною мірою і вже не можуть задовольнити потреби нації в раціональній солідарності. Тобто аксіогенна і віктимна солідарність не можуть утримувати єдність нації надто довго. Такий факт сучасним ідеологам національної солідарності України слід взяти до уваги.

Власне, задля цього, на основі праксеологічного аналізу, спробуємо знайти спільні риси, свого роду – точки біфуркації – в ідеологіях соборності та раціональної солідарності, що відображено в таблиці.

1. У нас є унікальна територія, яку треба захищати. Зробити це ми можемо тільки спільно. В іншому випадку нам доведеться постійно боротися за неї не тільки із зовнішніми агресорами, а і між собою. Щоб

Праксеологічний аналіз ідеологічних підвалин соборності та солідарності в Україні

СОБОРНІСТЬ [17]	СОЛІДАРНІСТЬ
Природно-географічний	
Унікальна територія – “батьківська земля”, на якій упродовж понад два тисячоліття формувався український етнос. Особливості цієї території полягають в її самодостатності для організації життя соціуму: оптимальне співвідношення суходолу, рік, озер, морів, гір, лісів, наявність рідкісних чорноземів, багатючих корисних копалин, в унікальному розташуванні на міжцивілізаційному рубежі, на магістральних шляхах міжнародного сполучення, що надає їй виняткового геополітичного і військово-стратегічного значення	Історично підтвержене право нації на володіння територією. Самодостатності території для організації життя політичної нації: оптимальне співвідношення суходолу, рік, озер, морів, гір, лісів, наявність рідкісних чорноземів, багатючих корисних копалин, в унікальному розташуванні на магістральних шляхах міжнародного сполучення, що надає їй виняткового геополітичного і військово-стратегічного значення
<i>Характеристика – повне збігання</i>	
Людський	
Український етнос, основу формування якого склали дуже близькі між собою слов'янські племена	Сучасна українська політична нація де-факто є поліетнічною спільнотою
<i>Характеристика – не повне збігання</i>	
Культурно-духовний	
Мова спілкування, історична пам'ять, релігія, обряди, звичаї, традиції, менталітет тощо	Сучасна українська політична нація є поліконфесійною. Обряди, звичаї, традиції і менталітет різних етнічних груп населення інколи різняться досить відчутно. Українська мова досі не стала загальноживаною
<i>Характеристика – значне незбігання</i>	
Державний	
Унікальність українського державотворчого процесу зумовлена його історичними особливостями, значною мірою ґрунтується на модерному українському міфі, який виводить коріння організації первісного суспільства та зародження державного життя на землях України з ранньослов'янських часів	Сучасний український державотворчий процес надто далеко відійшов від свого “історичного коріння”. Своїми теперішніми кордонами Україна завдячує спадку експансіоністської політики колишнього СРСР
<i>Характеристика – повне незбігання</i>	
Геополітичний	
Ворожі зовнішні фактори, спротив наших сусідів, які у своїх інтересах прагнуть ослабити, розділити, колонізувати Україну, захопити її територію і скористатися унікальним природним і людським потенціалом	Спротив Російської Федерації, яка у своїх інтересах прагне ослабити, розділити, колонізувати Україну, захопити її територію та скористатися унікальним природним і людським потенціалом
<i>Характеристика – повне збігання</i>	

Крім усього вищезазначеного, сам перебіг історичного розвитку, який, з одного боку, сприяв утвердженню української ідентичності, стимулював консолідацію етносу, формування нації, державотворчі процеси, забезпечення цілісності України, а з другого – наражався на дію відцентрових, деструктивних і сепаратистських сил.

Історичний досвід також свідчить, що в Україні завжди є зовнішній супротивник – як не на Заході, то на Сході, як не на Сході, то на Півдні, а то й на Півночі. Зараз українська нація для збереження своєї ідентичності та суверенної соборності солідаризується навколо геополітичного фактора, але це не може тривати надто довго.

На основі наведеного вище аналізу та оцінки його результатів можемо сформулювати три **базових постулати прагматичного солідаризму української соборності**:

захищати цю територію, треба бути сильними. Не можна бути сильними, будучи бідними.

2. Немає сенсу захищати те, чого ми не використовуємо. Ресурси нашої території треба використовувати повною мірою. Робити це ефективно можна тільки спільно.

3. Захищаючись і працюючи разом, ми формуємо спільну ідентичність. Важко успішно захищатися і працювати разом, спілкуючись різними мовами.

Висновки і перспективи подальших досліджень

1. Соціально-філософський зміст сучасної ідеології солідаризму і доктрини української соборності має певні точки біфуркації, які можуть бути успішно використані в процесі формування модерної української національної ідеї. Однак, попри значну теоретичну розробленість, вітчизняна доктрина соборності досі не набула чітких ідеологічних рис.

Перспективним напрямом розвитку цієї доктрини може стати більш детальне розроблення змістової частини феномену прагматичної солідарності, яка робить акцент не стільки на духовно-ціннісних, скільки на суто матеріальних аспектах соціального партнерства й національної самоідентифікації.

2. Подальше стійке згуртування (соборність) української нації навколо ціннісної самоідентифікації можливе лише за умов, коли її матеріальні

потреби задоволені достатньою мірою. Виключно ціннісна самоідентифікація може на певний час забезпечити солідаризацію політичної нації в екстремальних умовах, але така солідаризація не буде тривати довго.

3. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаються в органічному поєднанні й чіткому обґрунтуванні духовно-ціннісних і суто прагматичних цілей подальшого впровадження ідеології української соборності.

Список використаних джерел

1. Новорічне привітання Президента України (31 грудня 2015 р.) / П.О. Порошенко // Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/novorichne-privitannya-prezidenta-ukrayini-36591>.
2. Конт О. Дух позитивной философии / Огюст Конт ; пер. И. Шапиро. – М. : Феникс, 2003. – 256 с. – (Серия “Выдающиеся мыслители”).
3. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Эмиль Дюркгейм. – М. : Канон, 1996. – 432 с. – (Серия “История социологии в памятниках”).
4. Маркс К. Немецкая идеология / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. – М. : Изд-во полит. лит., 1988. – 592 с.
5. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Макс Вебер ; пер. з нім. Олександр Погорілий. – Київ : Основи, 1998. – 534 с.
6. Бергсон А. Избранное. Сознание и жизнь / Анри Бергсон ; пер. Ирина Блауберг. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2010. – 400 с. (Серия “Книга света”).
7. Александер Дж. Смыслы социальной жизни. Культурсоциология / Джеффри Александер ; пер. Григорий Ольховиков. – М. : Практис, 2013. – 640 с. – (Серия: “Образ общества”).
8. Гай-Нижник П. П. Солідаризм як соціально-політична концепція: нарис історії розвитку в Європі та Україні / Петро Петрович Гай-Нижник // Гілея. – 2011. – № 44 (2). – С. 5–24.
9. Хомяков А. С. Церковь одна : авторский сборник / Алексей Хомяков. – СПб. : Дарь, 2005. – 464 с. – (Серия: “Христианский мир”).
10. Соборность // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Соборность>.
11. Возняк С. С. Соборність як базова цінність українського народу: історико-філософський аспект / С. С. Возняк // Україна соборна : зб. наук. статей. – Ч. II : Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. – Київ, 2005. – Вип. 2. – С. 42–49.
12. Соборність України: від ідеї до сьогодення (до Дня Соборності України) : бібліограф. покажчик / уклад. В. І. Алексеева ; відп. ред. Ж. І. Коробка. – Краматорськ, 2015. – 11 с.

References

1. Novorichne pryvitannia Prezydenta Ukrainy (31 hrudnia 2015 r.) / P.O. Poroshenko // Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : <http://www.president.gov.ua/news/novorichne-privitannya-prezidenta-ukrayini-36591>. [President's New Year Address (December, 31, 2015)].
2. Kont, Ogyust. Duh pozitivnoy filosofii / Ogyust Kont / Per. I. Shapiro. – M. : Feniks, 2003. – 256 p. Seriya. Vyidayuschiesya myisliteli. [The spirit of the positive philosophy].
3. Dyurkgeym, Emil. O razdelenii obschestvennogo truda / Emil Dyurkgeym. – M. : Kanon, 1996, – 432 p. Seriya. Istoriya sotsiologii v pamyatnikah. [The division of labour in society].
4. Marks Karl, Engels, Fridrih. Nemetskaya ideologiya / Karl Marks, Fridrih Engels. – M. : Izdatelstvo politicheskoy literatury, 1988. – 592 p. Seriya: "Institut marksizmaleninizma pri TsK KPSS". [The German ideology].
5. Veber, Maks. Sotsiologiya. Zahalnoistorychni analizi. Polityka / Maks Veber / Per. z nim. Oleksandr Pohoriyli. – K. : Osnovy, 1998. – 534 p. [Sociology. General historical analysis. Policy].
6. Bergson, Anri. Izbrannoe. Soznanie i zhizn / Anri Bergson / Per. Irina Blauberger. – M. : Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya, 2010. – 400 p. Seriya. Kniga sveta. [The selection. Consciousness and life]
7. Aleksander, Dzheffri. Smyislyi sotsialnoy zhizni. Kultursotsiologiya / Dzheffri Aleksander / Per. Grigoriy Olhovikov. – M. : Praktis, 2013. – 640 p. Seriya. Obraz obschestva. [The meanings of social life. Cultural sociology].
8. Hai-Nyzhnyk P.P. Solidaryzm yak sotsialno-politychna kontseptsii: narys istorii rozvytku v Yevropi ta Ukraini / Petro Petrovych Hai-Nyzhnyk // Hileia. – 2011. – №44 (2). – P. 5 – 24. [Solidarism as social and political concept: the outline of the history of development in Europe and in Ukraine].
9. Homyakov A.S. Tserkov odna : avtorskiy sbornik / Aleksey Homyakov. – SPb. : Dar', 2005. – 464 p. Seriya. Hristianskiy mir. [The Church is one : author's collection].
10. Sobornost // Vikipediya [Elektronnyi resurs] – Rezhim dostupa : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Соборность>. [National unity].

13. Калиновський Ю. Ю. Філософія соборності як світоглядне підґрунтя розвитку правового суспільства в Україні / Ю. Ю. Калиновський // Гілея : наук. вісн. – 2013. – Вип. 70. – С. 354–360.
14. Муханов Б. С. Национальные интересы (Социально-философский анализ) : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.01 // Муханов Бурджан Саткулович. – Нальчик, 2004. – 145 с.
15. Клименко М. І. Поняття і показники соціальної солідарності / Мальвіна Іванівна Клименко // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 12/2008. – № 844 : Соціологічні дослідження сучасного суспільства... . – С. 119–122.
16. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Харольд Маслоу; пер. Т. Гутман. – СПб. : Питер, 2011. – 352 с. – (Серия: "Мастера психологии").
17. Калакура Я. С. Українська соборність як історіографічна проблема / Я. С. Калакура // Соборність як чинник українського державотворення (до 90-річчя Акту злуки) : [матеріали Всеукр. наук. конф., Київ, 21 січ. 2009 р.] / за ред. Р. Я. Пирога. – С. 51–60.
11. Vozniak S.S. Sobornist yak bazova tsinnist ukrainskoho narodu: istoryko-filosofskyi aspekt / S.S. Vozniak // Ukraina soborna: zb. nauk. statei. – Ch. II: Sotsiokulturni, etnokonfesiini ta demohrafichni problemy formuvannia ukrainskoi natsii. – K., 2005. – Issue. 2. – P. 42 – 49. [National unity as the core value of Ukrainian nation: historical and philosophical aspect].
12. Sobornist Ukrainy: vid idei do sohodennia (do Dnia Sobornosti Ukrainy) : bibliografichni pokazhchyk / ukl. V. I. Aleksieieva ; vidpovid. red. Zh. I. Korobka. – Kramatorsk, 2015. – 11 p. [National unity of Ukraine: from idea to the true-life].
13. Kalynovskyi Iu.Iu. Filosofii sobornosti yak svitohliadne pidgruntia rozvytku pravovoho suspilstva v Ukraini / Iu.Iu. Kalynovskyi // Hileia : nauk. visn., 2013. – Issue 70. – P. 354 – 360. [The philosophy of national unity as ideological basis of the development of law-based society in Ukraine].
14. Muhanov, Burdzhan Satkulovich. Natsionalnye interesy (Sotsialno-filosofskiy analiz) : Dis. ... kand. fil. nauk : 09.00.01. Kabardino-Balkarskaya gosudarstvennyaa selskohozyaystvennaya akademiya. Nalchik, 2004. – 145 p. [National interests].
15. Klymenko M. I. Poniattia i pokaznyky sotsialnoi solidarnosti / Malvina Ivanivna Klymenko // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. – 12/2008. – № 844 : Sotsiolohichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva... . – P. 119 – 122. [The notion and indicators of social solidarity].
16. Maslou, Abraham. Motivatsiya i lichnost / Abraham Harold Maslou / Pre. T. Gutman. – SPb. : Piter, 2011. – 352 p. Seriya. Mastera psihologii. [Motivation and personality].
17. Kalakura Ia.S. Ukrainaska sobornist yak istoriografichna problema / Ia.S. Klakura // Sobornist yak chynnyk ukrainskoho derzhavotvorennia (do 90-richchia Aktu zluky) / Za red. R.Ia. Pyroha. Vseukr. nauk. konf., Kyiv, 21 sichnia 2009. – 229 p. – P. 51 – 60. [Ukrainian national unity as a historiographical issue].